

Жан-Крістоф Гранже

КОНГО РЕКВІЄМ

Із французької переклала Елла Євтушенко

За загальною редакцією Євгена Широноса

Київ
BOOKSHEF
2019

ЗМІСТ

ЧЕРВОНЕ СЕРЦЕ ЗЕМЛІ	7
Kleiner bastard.....	263
ФАРМАКОН	475

ЧЕРВОНЕ
СЕРЦЕ
ЗЕМЛІ

Аеропорт Лубумбаші*, Конго-Кіншаса**. Посадка в нашвидкуруч пофарбований літак нагадувала війну всіх проти всіх. Повітря отруював сморід гасу. Під літаком вирувала суміш із чорних облич і білих клунків. Галас. Розмахування руками. Бубу***. Коробки. Чи входили ці баталії до звичайних місцевих традицій? А може, то просто приголомшливий приклад соціальної деградації?

Грегуар Морван уже давно не ставив собі таких запитань. Він знав, що в кінці злітної смуги продають шматки людського м'яса для сімейних трапез. Що пілот перед зльотом у кабіні консультується зі своїм чаклуном. Що більшість запасних деталей давно поцупили й продали тим, хто їх сяк-так переробить і залатає ними «ліві» двигуни. Що ж до пасажирів...

Морван мав летіти іншим рейсом. Прийшов уточнити останню інформацію стосовно власного відльоту — з цієї нагоди на завтра спеціально винайняли «Антонов», за який він сплатив із власної кишені. «Підмазав» митникам, агентам імміграційної служби, військовим посадовцям, а також «протоколістам», цим незліченим паразитам, які тиняються аеропортом і харчуються виключно з хабарів. Надав усі необхідні документи: план польоту, свідоцтво про реєстрацію, страхові поліси, посвідчення, дозволи... Усе, звісно, підроблене. Та це нікого не обходило: у Конго не переймаються оригіналами, досить і копій.

За два дні до цього вони з сином Ерваном приземлилися в Лубумбаші після пересадки в Кіншасі. Дев'ять годин польоту до столиці Демократичної Республіки Конго, ще

* Друге за величиною місто Демократичної Республіки Конго. (Тут і далі прим. перекл.)

** Одна з колишніх назв Демократичної Республіки Конго. Кіншаса — нинішня столиця.

*** Традиційний африканський одяг у вигляді довгої вільної туніки.

чотири, аби дістатися головного міста Катанги, найбагатшої провінції ДРК, над якою постійно нависала загроза війни. Нічого нового.

Вони подорожували разом, але з різних причин. Ерван хотів розворушити попіл минулого. Детально відтворити розслідування, що його сам Морван вів сорок років тому: серійний убивця нападав на білих дівчат у Лонтано, шахтарському містечку на півночі Катанги. Син вважав, що Греґуар припустився помилки: сьому жертву, яку приписували Людині-цвяху, Катрін Фонтана, убив хтось інший. *Але на Бога, що ти про це знаєш?*

Морван зробив усе, аби завадити синові в його марному хрестовому поході, але коли той узяв на Ке-дез-Орфевр, 36* неоплачувану відпустку й купив квиток на літак, зрозумів: його ніщо не зупинить. Тоді й вирішив летіти з сином: урешті-решт, і сам також мав деякі справи в Катанзі...

— Поїхали, шефе?

Він озирнувся. Мішель стояв на краю майданчика перед ангаром, стискаючи в руці велику в'язку ключів, ніби цілий аеропорт належав йому. То був маленький хирлявий чорний чоловік із жираф'ячою шиєю, на прізвисько Куц — через величезну копицю кучерявого волосся. На ньому красувалися штани з терґалю й сорочка з пістрявим візерунком. Мішель був повіреним Морвана — втім, у Лубумбаші це поняття можна вважати відносним.

Під нещадним сонцем Морван пішов слідом за тим чоловіком. Із усіх відчуттів тут залишалися самі задуха та нестерпно біле світло, що пригнічує всі думки, всі надії.

Техніка стояла в ангарі, замкненому на два оберти, під охороною солдатів. Куц відімкнув двері й штовхнув їх убік, вони відїхали рейками.

— Ну ось!

* Ке-дез-Орфевр (набережна Орфевр), 36 — адреса будівлі в Парижі, в якій до 2017 року розташовувалася кримінальна поліція. Часто вживається на позначення власне Кримінальної бригади.

Із темряви виринули два самоскиди «Renault», три позашляховики «Toyota» 4 x 4 зі знятими пасажирськими сидіннями — усе, минулого місяця викуплене в інших шахт. Морван змусив установчі збори «Coltano», гірничодобувної компанії, яку сам і створив у 90-х, проголосувати за цю статтю витрат під приводом необхідності ремонту обладнання в Колвезі*. Насправді ж йому спало на думку непомітно експлуатувати нові поклади, відкриті його експертами-геологами. Справжня манна небесна. Морван підійшов перевірити, чи досі на місці колеса, керма та двигуни.

— Пальне?

— Ондечки.

Він не пішов перевіряти барила: мав справи важливіші.

— А решта?

Мішель зі змовницьким виглядом кивнув на ящики з військовим маркуванням, вишикувані в кутку. Далі старанно підібрав ключа з в'язки й відкрив один. Там лежали близько сорока автоматів, обойм і короткостволів. Чорні хлопці з савани не вміли користуватися такою зброєю, але Кросс мав їх навчити.

— Де ти це знайшов?

— МООНДРК.

Місія Організації Об'єднаних Націй за стабільність у Демократичній Республіці Конго. Тисячі блакитних беретів**, які бабралися в цьому лайні вже понад п'ятнадцять років. Військові з'єднання, задіяні заради мізерного результату. У цьому сум'ятті час від часу зникали зброя чи амуніція, і все осідало в отаких ящиках у глибині подібних ангарів...

Греґуарузав один «FAMAS»*** і різко клацнув затвором. Цей простий звук здійняв із дна густу жовч спогадів. Роки

* Місто й адміністративний центр провінції Луалаба в Демократичній Республіці Конго.

** Блакитні берети носять солдати миротворчих сил ООН.

*** Французька штурмова гвинтівка.

битв, завоювань, насильства в самому серці Африки, водночас любові та ненависті.

Він обрав 9-міліметровий «Glock», який заклад ззаду за пасок, і напхав кишені штанів обіймами — подарунок Ервану. Хотів завадити синові просуватися далі, але не збирався залишати його напризволяще. Звісно, ні.

— Є ще обійма М43, 7,62 міліметра.

Набої для АК-47. Класику забути неможливо: старий добрий калаш у руках сучасного африканця.

— Чудово. Скількох хлопців беремо з собою?

— Вісьмох.

— Ти в них упевнений?

— Як у собі самому.

— Ти починаєш непокоїти мене.

Мішель коротко зареготав, але Морван говорив серйозно. За секунду промайнув спогад про те, як він у двадцять п'ять був солдатом, одним із перших, хто прийшов у цей новий світ. Але тепер почувався ніби на межі цвинтаря. Принаймні, виснажувала вже сама думка про те, що доведеться вести крізь хащу, на пошуки схованих родовищ цю банду лобуряк.

— Босе, я обираю хлопців, які служили в ЗСДРК* і...

Морван уже не слухав. Якби ж усе сталося так, як він передбачав, — а в Африці таке неможливе — якби шахти за тисячу кілометрів на північ були викопані, а до злітно-посадкової смуги за якихось двадцять кілометрів від родовища проклали дорогу... Тоді можна було б вантажівками перевезти перші тонни колтану** до літака, й це блискавично дало би прибуток. Він кілька місяців перевозитиме руду контрабандою через Руанду, а тоді, натоптавши кишені, нарешті попередить своїх партнерів:

* Збройні сили Демократичної Республіки Конго.

** Доволі рідкісний мінерал, із якого видобувають метали ніобій і тантал. Тантал використовується для виробництва електронних конденсаторів, що містяться у мобільних телефонах, комп'ютерах тощо.

державні органи Катанги, конголезьких акціонерів, європейських співвласників... І лише по тому ділитиметься залишками із золотого дна.

Такі в нього склалися плани. Але останні новини — лаконічні мейли із запевненнями, що все йде як слід, — не викликали особливого оптимізму.

— Чудова робота, Мішелю.

Він оглянув зброю і знову повеселішав. Подумав, що навіть у шістдесят сім років може ще погратися в африканського Фітцкарральдо*. Ще одним копняком для прискорення стала несмілива синова спроба відновити справедливість. Так він сподівався убити відразу двох зайців... Збагачуватися, водночас тримаючи малого під контролем.

— Влаштуй так, щоб завтра до обіду ми злетіли.

— Без питань, босе.

Морван знову вийшов під нестерпне сонце. Він був у простій сорочці з синього льону та полотняних штаних тілесної барви, — цього разу поступився кліматові, хоча за будь-яких інших обставин обирав ідеально випрасуваний чорний костюм.

Десь віддаля гули турбіни літака, хоча до трапу, який уже прибирали, ще чіплялися грона людей. Всесвітня метушня. Білий негр Морван почухав свою кучеряву копицю й жестом відігнав малих жебраків, щойно ті його помітили.

Ця подорож буде його останньою брехнею.

* Герой однойменного німецького фільму 1982 року, який купує в Латинській Америці ділянку для видобування каучуку, аби побудувати там концертну залу й запросити Енріко Карузо, та вирушає у мандри.

Батько приєднався до Ервана, який зібрався повечеряти на терасі готелю. Незадовго до сьомої каменем упала ніч.

— Вилітаємо завтра зранку! — тоном триумфатора оголосив Старий.

— Ми вже сто разів про це говорили, — син не підняв погляду від меню. — Я не їду з тобою.

Морван важко опустився на пластиковий стілець. Ерван зауважив, що в Падре цілком конголезькі пропорції: сто кілограмів на метр дев'яносто.

— Нам в один бік, користуйся нагодою.

— Ні. Я хочу діяти самостійно.

Грегуар пирснув:

— Сподіваюся, ти не збираєшся звинуватити мене в державній корупції!

Ерван глянув на співрозмовника, чиї широкі плечі різко вимальовувалися на тлі освітленого басейну. Над лазуровою водою метушилася хмарка комашні й підкреслювала їх контур чимось подібним до мерехтіння живого ореолу.

— Я не хочу, щоб ти плутався у мене під ногами, — кинув син. — Я маю самостійно добувати інформацію. Бути незалежним. Об'єктивним.

— Ти говориш як журналіст.

— Розкопати справу за сорок років після події — радше робота історика.

Він поїхав до Катанги, не знати на що сподіваючись. Інколи підозрював, що батько свого часу прикрив справжнього вбивцю Катрін Фонтана. А часом йому спадала думка, що Старий міг мати й чесні наміри та, як і всі інші, починав уже вірити в злочин Тьері Фарабо. Насправді Ерван погано уявляв хід цього розслідування без жодних помічників чи технічної підтримки, без підказок або свідків.

Підійшов офіціант. У сутінках (терасу освітлював лише басейн і протимоскітні ультрафіолетові лампи) біліла тільки його сорочка, у V-подібному вирізі жилета вирізнявся галстук-метелик на ній. Офіціант погойдувався з п'яти на носок і цим нагадував безголову примару.

— Два пальцепери, два! — владно вигукнув Морван.

— Знову?

— Тут більше нічого нема. Найкраща риба в річці. Додай рису — і наїсися на два дні наперед. Можна цілий день не срати!

Він так само жартував і вчора, й позавчора. Таким харчуванням Ерван міг заробити собі місяць закрепу.

— Я хочу дізнатися правду, — повторив він пафосно. — Це логічно, чи не так?

— Звичайно. Але що є, власне, об'єктом твого розслідування? Злочин, скоєний сорок років тому? Зникла дівчина, про яку ти нічого не знаєш, у місті, якого більше не існує? Як ти можеш бути впевнений, що її вбив не Чоловік-цвях?

— На момент убивства він був за вісімдесят кілометрів від Лонтано.

— Що ти про це знаєш? — не вгавав Старий, спираючись ліктями на стіл. — Думаєш, в Африці можна довіряти датам? Відстаням? Свідченням? Я бачу, тебе розпирає від бажання глянути на мої власні записи про те, що відбувалося задовго до твого народження.

Ерван заздалегідь вирішив, що не гарячкуватиме: це вже був енний раунд у протистоянні батька й сина, який не передбачав жодного результату. Доводилося шукати шляхів до примирення.

— Авжеж, — кивнув він. — Ти взяв слід по гарячому. Крутився у вирі подій. Може, тепер, з перспективи прожитих років...

Морван розтулив рота, щоб вибухнути лайкою, але передумав. Відкинувся на спинку стільця, посміхнувся.

— Ти флік*. Тобі, як і мені, відомо, що факти не завжди збігаються з логікою чи хронологією. Попри всі невідповідності, хіба менша ймовірність того, що малу порішив маніяк, до того вбивши в такий самий спосіб ще шість жертв?

Ерван узяв жменьку арахісу: щовечора пальцеперів готували так довго, ніби чекали, поки вони піднімуться річкою проти течії.

— Якщо це так, я віднайду докази на підтвердження, й справа буде завершена за кілька днів.

— Але де ти їх розкопаєш, ті докази?

— У повних архівах суду над Фарабо.

— Їх уже не існує.

— Вони існують. Я їх відшукав.

Батько напружився:

— Де?

— За два кроки звідси. В коледжі Сен-Франсуа-де-Саль.

— Ти їх бачив?

— Піду туди завтра зранку. Мене запевнили, що вони зберігаються там.

— Тебе надурили.

Ерван розвів руками з виразом фаталіста. Його флегматичні жести розлючували батька; він це відчував і робив так навмисно.

— Побачимо, — завчено відповів Ерван.

Морван грюкнув по столі. Підстелені паперові серветки приглушили брязкіт посуду.

— Ми в Конго, чорт забирай! Сліди зникали за дві години, звіти — за два дні, архіви — за місяць. Тут є лише три речі, що тривають довше: дощ, болото й савана. Про все інше — забудь.

Ерван не міг не погодитися. Напередодні він оббігав ціле місто в пошуках старих газет. Нічого. Обшукав судо-

* Сленгова назва французького поліцейського.

ві й адміністративні установи. Нуль. Сьогодні він ходив у мерію, в архієпископство Лубумбаші, в офіси гірничо-видобувних компаній. Марно. Залишався тільки Сен-Франсуа-де-Саль.

— Припускаю, ти почнеш розшукувати свідків тих часів? — знову заговорив батько.

— Спробую.

— Ти знаєш, яка середня тривалість життя в Африці?

Ерван не відповів. Зрештою, стомившись воювати, кучерявий гігант підняв келих — коктейль з екзотичних соків: він ніколи не вживав алкоголю.

— Хай там як, удачі тобі!

Вони доторкнулися краями келихів, закопуючи сокиру війни.

— Якщо без жартів, — доброзичливим тоном вів далі Старий, — як розраховуєш дістатися до Лонтано?

— Є регулярний рейс на Анкоро, що на західному березі озера Танганьїки.

— Він не літає вже місяць. Навіть злітної смуги вже нема.

— Хлопці з аеропорту інше сказали.

— За хабар пообіцяють відвезти тебе туди верхи на гіпопотамі!

Ерван стенив плечима. Узяв ще горішків.

— Припустимо, ти туди дістанешся, — Морван удав, що поступився. — Лонтано ще за сто кілометрів на північ.

— Попливу річкою на баржі. Я дізнавався: так села постачають харчі. Навіть китайські торговці користуються цим транспортом.

— Ти усвідомлюєш, що опинишся у Північній Катанзі?

— І що далі?

— А далі те, соколику мій, що в цьому регіоні війна.

Ерван чекав на це від самого прибуття: лекція про конфлікт у Конго. Чом би й ні? Перед відльотом він прочитав усе, що зміг знайти на цю тему, та мало второпав.

— Дозволь мені ще раз пояснити ситуацію, — лекторським тоном правив своєї Морван.

Два місяці тому він уже намагався все розповісти синові — обоє прилітали на похорон Філіпа Сесе Нсеко, колишнього директора «Coltano». Ерван майже не слухав: тоді він і гадки не мав, що повернеться сюди.

— Конголезький бедлам не має ні початку, ні кінця, але треба ж із чогось починати, тож візьмімо геноцид у Руанді 1994 року. За кілька днів представників племені хуту вколошкали за допомогою мільйона ополченців із тутсі*. Сране божевілля по-африканському. На цьому не затримуюся: це й так усім відомо.

Але то був лише початок різанини. Коли тутсі знову захопили владу в Кігалі, хуту втекли до Великих озер на сході Конго. За кілька днів у Ківу прибули мільйони біженців. Населення міст за одну ніч збільшилося вдвічі, втричі, в чотири рази. Нашвидкуруч облаштували табори. Не знали, що далі робити з хуту, та й боялися, що тутсі прийдуть і помстяться.

Поль Кагаме, новий президент Руанди з народу тутсі, не забарився послати навздогін хуту свої війська й навіть скористався цим, аби усунути з посади старого Мобуту**. Після геноциду тутсі він міг би стратити маршала — на Заході йому тільки аплодували б. Проте лише для того, щоб надати легітимності своєму вторгненню, він підняв фальшиве конголезьке повстання, об'єднавши кілька колишніх бунтівників у псевдо-коаліцію. Серед них був Лоран-Дезіре Кабіла, старий солдат, смалений вовк із 60-х, уже з десятків років на пенсії.

— І так почалася перша конголезька війна... — урвав його мову Ерван.

* Хуту — основна етнічна група населення Руанди, тутсі — друга за чисельністю.

** Мобуту Сесе Секо — президент ДРК (за його правління перейменованої на Заір) від 1965 до 1997 року, диктатор.

Грегуар зітхнув. Вважав себе єдиним, хто може говорити про африканські справи. До речі, саме тому й утримувався від таких розмов. На його погляд, там не можна було знайти ні коренів проблеми, ні рішення. Лише неймовірна плутанина, з якою довелось б наново морочитися щодня.

— Ця перша війна тривала лише кілька місяців. Ішов 1997 рік. Щойно отримавши владу, Кабіла по-своєму віддячив Кагаме: виступив проти нього й вигнав з країни тутсі, цих «брудних загарбників».

Рибу досі не принесли. Напередодні вони чекали понад годину. Коли замовлення нарешті подали, пальцепер захолов, і їсти вже не хотілося.

Ерван одночасно слухав і батька, й навколишні звуки, що долинали з савани. Це приховане життя, що кишіло в темряві, трохи заспокоювало його. Час від часу лунало соло очеретяних жаб.

Йому кортіло ще раз пограти відкрито.

— Я читав усе це. Кагаме замислив помсту, переозброїв свої війська та знову вдерся в регіон Великих озер. Друга конголезька війна.

— Авжеж, — стримано підтвердив Морван. — Але карти у гравців змінилися: Кабіла встиг зібрати собі війська, славетних кадого, дітей-солдатів. Він озброїв також хуту, тих самих, яких намагався винищити на сході країни. Це не рахуючи нових союзників — Анголи та Зімбабве. Кагаме зі свого боку об'єднався з Угандою та Бурунді.

У серці Африки спалахнула така собі континентальна війна, викликавши ланцюгову реакцію: в битву вступило ополчення. Міліційні загони Май-май, баньямуленге*, інші повстанці... Але всередині регулярної конголезької армії виник конфлікт між колишніми бойовиками Збройних сил Заїру та кадого, дітьми-солдатами... Якби перерахувати всіх, список був би нескінченним.

* Історична назва представників етносу тутсі, що живуть на території Конго.

— Зважаючи на те, що я читав, ситуація зараз спокійна, хіба ні?

— Скажеш таке! Було вже хтозна-скільки перемовин, договорів про припинення вогню, альянсів. Щоразу — наша пісня гарна й нова... Щиро кажучи, ніхто не знає, чого очікувати.

— Окрім тебе.

— Я на це не претендую, але можу сказати тобі дві речі, й це не якісь газетні сенсації. По-перше, ця війна давно закінчилася б, якби не точилася на одному з найбагатших гірничовидобувних майданчиків світу. По-друге, розплачуються завжди цивільні. Наразі ці конфлікти спричинили щонайменше п'ять мільйонів смертей. Більше, ніж разом у Югославії, Афганістані та Іраку. У першу чергу, звичайно, жінки й діти. Епідемії, недоїдання, насильство, відсутність медичної допомоги викосили їх удесятеро.

Немов у призначену годину принесли пальцеперів. Цього разу, попри очікування й похмуру тему розмови, вони «викинулися» на тарілки. Запанувала тиша. Не припиняючи жувати й не відчуваючи жодного смаку, Ерван міркував. Батько підтвердив те, що він читав, але факти, викладені його громовим голосом, здавалися *реальнішими*. За кілька хвилин Ерван перепитав:

— Ти не відповів мені: сьогодні там спокійніше? Так, чи ні?

— Блакитні берети трохи дали їм прочухана, це правда. Ватажків усе-таки заарештовують, укладаються угоди, але махінації зі зброєю тривають, шахти безперервно видають руду на-гора, й кожна фінансує свій «загін самозахисту». Центральний уряд не має там жодної влади...

— Згідно з моїми джерелами, на півночі безпечно. Війна йде в Ківу і...

— Ти чуєш, що тобі кажуть? Повторюю: ніколи не можна знати, що станеться, а особливо в регіоні Танганьїки. Не сьогодні-завтра туди можуть вдертися угруповання тутсі й знову розпочати бойові дії проти ЗСДРК.

— У тебе там усе гаразд...

— Це мій бізнес.

Ерван знав, що Морван збирається потай експлуатувати нові шахти, розташовані вище за течією від Лонтано. Слід було визнати, що в свої майже сімдесят років Падре досі мав повні яйця порошу.

— У будь-якому разі, — підсумував той, — нам із тобою в одному напрямку. Тож скористайся моїм літаком. Я висаджу тебе в Анкоро й повернуся по тебе туди само за тиждень-два. Матимеш купу часу для свого розслідування.

На даному етапі пастку в цій пропозиції розгледіти було неможливо, але Ерван знав, що в батька нема жодних причин для того, щоб йому допомагати. Якраз навпаки. Він швидко розміркував. Урешті-решт, цей політ допоможе заощадити дорогоцінний час, а Грегуар матиме купу іншого клопоту, йому нема коли особливо наглядати за сином.

— Я буду готовий не раніше другої половини дня, — заявив Ерван, не збираючись так швидко здаватися. — Спершу маю піти в Сен-Франсуа-де-Саль.

— Я зачекаю на тебе, — пообіцяв Морван і подав йому руку.

Ерван потиснув її з таким відчуттям, ніби затягував собі на шиї петлю.

3

Під пекучим сонцем Ерван крокував безлюдним містом. Білим містечком із широкими проспектами, позначеними пунктиром пальм і будівель із дахами-терасами. Він знав, що снить, але цей сон — замкнений усесвіт, звідки неможливо вирватися.